

عدالت محوری در مدیریت اسلامی با تکیه بر آیات و روایات و مکتب شهید سلیمانی

محمد شرفعلی پور^۱، ابراهیم خراسانی پاریزی^۲

^۱ کارشناسی ارشد علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بافت (نویسنده مسئول)

^۲ استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد بافت

چکیده

هدف از این پژوهش عدالت محوری در مدیریت اسلامی با تکیه بر آیات و روایات و مکتب شهید سلیمانی است. روش تحقیق توصیفی تحلیلی می‌باشد که با استفاده از روش فیش برداری و جمع آوری اطلاعات از منابع اسنادی کتابخانه ای استفاده شده است. مکتب سلیمانی، با شاخص عدالت به جهانیان نشان داد که نظریه سوسیال دموکراسی و مکاتب مادی، در حل مشکلات و پر کردن شکاف بین فقیر و غنی و بهره مند شدن مردم جهان از مواهب مادی و معنوی زندگی، راه به جایی نخواهد برد. او با حرکت در مسیر عدالت، به مسلمانان و غیرمسلمانان نشان داد که تنها نسخه ی درمان جامعه ی بشری امروز، اسلام ناب محمدی است. عدالت در مدیریت که امری متنوع و متکامل و قابل تطبیق بر اقتضائات و شرائط گوناگون می‌باشد، دارای اصول و قواعدی است چه در بخش مدیریت منابع انسانی که متکفل امر گزینش، ارزیابی، حقوق و دستمزد، پاداش و تنبیه و انضباط، می‌باشد و چه در بخش وظایف مبانی مدیریت که عبارت از سازماندهی، نظارت، برنامه‌ریزی و هماهنگی و رهبری می‌باشد، در میان همه این عناصر شناخته شده عدالت نقش محوری دارد و می‌تواند «ام‌الاصول» لقب بگیرد. برقراری عدالت در جامعه اسلامی، که شامل امنیت و رفاه اساسی نیز می‌شود، در کنار رشد اقتصادی جامعه اسلامی و تأمین زمینه‌های رشد معنوی برای آحاد شهروندان، وظیفه‌ای کلیدی برای دولت اسلامی می‌باشد. مدیران در هر سطحی که هستند می‌توانند رفتار و سیره معصومین به خصوص دوران حاکمیت پیامبر اکرم صلی الله و حضرت علی علیه السلام الگوی خود قرار داده و بهترین استفاده را داشته باشد شهید سلیمانی تعلیمات پیامبران و رسالت‌های ایشان را در دعوت به برقراری عدالت اجتماعی و مجاهدت‌های پیگیر برای گستردن جوهر عدل و عملی ساختن آن در میان مردم و میدن روح عدالت اجتماعی در جامعه انسانی و واداشتن مردم به پذیرش عدل و احسان به عنوان بزرگترین ستونی که زندگی در کره زمین متکی به آن است را در مدیریت خود به کار می‌بست.

واژه‌های کلیدی: عدالت، مدیریت اسلامی، آیات و روایات، مکتب شهید سلیمانی

مقدمه

از آنجا که انسان طبعاً موجودی اجتماعی است و رفتارهای اجتماعی او از طبیعت و فطرت است بخش مهمی از سعادت انسان در گرو تحقیق نیاز تحقق نیازهای اجتماعی و فطری است. یکی از ارکان زندگی اجتماعی مدیریت است که تحقق اهداف فردی گروهی و سازمانی را روشن می کند به خاطر برقراری هرچه مطلوبتر این رفتارهای اجتماعی ایده آل و پایمال شدن حقوق تعیین وظایف معرفی و حدود و رعایت حقوق ضرورت دارد. که حق از باطل و راستی از کژی مشخص کرد تفاوت عالم انسانیت به عالم حیوانی از ضرورت مدیریت در زندگی اجتماعی انسان را بیشتر روشن می کند. مطالعه تاریخ و تتبع در زندگی بشر نیز ضرورت مدیریت را اثبات میکند زیرا از آغاز کتاب امروز در هر کجا که چند نفر انسان گرد یکدیگر جمع شدند نیاز به مدیریت در راس امور شان قرار گرفته است اثبات و سازنده مدیریت در تمام جنبه های اجتماعی اقتصادی فرهنگی سیاسی نمود عینی مییابد و طبع ویژگیهای دارد. مدیریتی که بر اساس نظریه پردازی و تولید علم و عدالت محوری از سوی دانشمندان مسلمان که با تکیه بر مبانی اسلامی و مفروضات بنیادی دان با روش های مختلف تعبدی و تعقلی به منظور ایجاد یا بهبود رفتارها روش ها فنون و ابزار ساختارها و الگوها برای رفع مسائل و مشکلات و تأمین نیازهای مادی و معنوی رشد و اعتلای جامعه اسلامی شکل میگیرد مدیریت اسلامی ماهیتی مکتب بی ارزشی و اخلاقی دارد و مبتنی است بر وحی قرآن سنت عقل و اجماع شیوه به کارگیری منابع انسانی امکانات مادی برگرفته از آموزه های اسلامی برای نیل به اهداف متأثر از نظام ارزشی اسلام است در اسلام در بهره اول از اعتقادات و ایدئولوژی انسان سرچشمه میگیرد و روشها و شیوههای خاص مدیریت در اسلام همه بر پایه جهان بینی خاص اسلام از مدیریت در اسلام برای رسیدن به حق و معشوق است و برای رضای خدا است. مدار فردیت خویش خارج گردد بسته های وجودی او آن قدر بد که بر نفوس انسان ها تاثیری قابل توجه در مسیر کمال بگذارد و در واقع تبدیل به یک مکتب شده است. عدالت محوری در مدیریت شهید سلیمانی یکی از شاخص های مکتب ایشان است. عدالت در مدیریت که امری متنوع و متکامل و قابل تطبیق بر اقتضانات و شرائط گوناگون می باشد، دارای اصول و قواعدی است مکتب سلیمانی، با شاخص عدالت اجتماعی به جهانیان نشان داد که نظریه ی سوسیال دموکراسی و مکاتب مادی، در حل مشکلات و پر کردن شکاف بین فقیر و غنی و بهره مند شدن مردم جهان از مواهب مادی و معنوی زندگی، راه به جایی نخواهد برد. او با حرکت در مسیر عدالت، به مسلمانان و غیرمسلمانان نشان داد که تنها نسخه ی درمان جامع هی بشری امروز، اسلام ناب محمدی است. عدالت در مدیریت که امری متنوع و متکامل و قابل تطبیق بر اقتضانات و شرائط گوناگون می باشد، دارای اصول و قواعدی است چه در بخش مدیریت منابع انسانی که متکفل امر گزینش، ارزیابی، حقوق و دستمزد، پاداش و تنبیه و انضباط، می باشد و چه در بخش وظایف مبانی مدیریت که عبارت از سازماندهی، نظارت، برنامه ریزی و هماهنگی و رهبری می باشد، در میان همه این عناصر شناخته شده عدالت نقش محوری دارد و می تواند «امالاصول» لقب بگیرد. برقراری عدالت در

جامعه اسلامی، که شامل امنیت و رفاه اساسی نیز می‌شود، در کنار رشد اقتصادی جامعه اسلامی و تأمین زمینه‌های رشد معنوی برای آحاد شهروندان، وظیفه‌ای کلیدی برای دولت اسلامی می‌باشد. هرچند بحث عدالت، در جامعه اسلامی، از جمله بحث‌های رایج است، اما تاکنون در زمینه مفهوم روشن و اصول عدالت، کمتر تحقیق جامعی صورت گرفته است. لذا سوال اصلی پژوهش عدالت محوری در مدیریت اسلامی با تکیه بر آیات و روایات و مکتب شهید سلیمانی چگونه است؟

پیشینه پژوهش

نادری (۱۳۹۲) جایگاه و نقش عدالت در مدیریت. مدیریت یکی از مهمترین متغیرها و عوامل کلیدی در روند رشد و توسعه هر جامعه ای است که در پرتو آن استفاده بهینه از منابع مادی و انسانی صورت گرفته و بهره وری مطلوبی را به دنبال خواهد داشت. در فرآیند مدیریت اسلامی، عنصر عدالت جایگاه و نقش ویژه ای دارد که در نوشتار حاضر، این مقوله در تمامی قواعد مدیریت منابع انسانی و وظایف مدیریت تبیین شده و با توجه به معانی گوناگون عدالت در ابعاد فردی و اجتماعی، به تفسیر عدالتمندی این قواعد اشاره و در نهایت مدیریت عادلانه را به گونه ای معرفی می کند که در تمامی سازوکار آن عنصر عدالت جلوه برجسته ای داشته باشد. با امید به اینکه مطالب ارائه شده مورد استفاده خوانندگان محترم قرار گیرد. حمزه پور. لیلا (۱۳۸۸) نگاهی به جایگاه عدالت در مدیریت علوی. عدالت در اندیشه حضرت علی علیه السلام از اصول مهم در اداره امور است که معیار همه چیز بر شمار می آید و جز با آن می توان اهداف دولت اسلامی رسید و مقدمات عالی فرد و جامعه را فراهم کردن داره عدالت در اداره امور این نیست که افراد هیچگونه تفاوتی با یکدیگر نداشته باشد و با همه در همه چیز یکسان رفتار شود که این امر در پاره‌ای از موارد که می‌باید تفاوت‌ها و امتیازات و برآمده از صلاحیت و استحقاق باشد هر کس و هر چیز در جایگاه سزاوار خویش قرار گیرد اهمیت عدالت در اداره امور نزد ایشان تا بدانجا که از آن حضرت روایت شده است که فرمودند معیار سیاست عدالت است و معیار قرار گرفتن عدالت در مدیریت بدین معناست که امکانات برابر برای پیشرفت و تعالی همگان فراهم آید و هر کس به آنچه استحقاق دارد دست یابد. قربانی بهرام. عدالت محوری در نحوه مدیریت جامعه ۱۳۸۹.

علمای دین و حتی کسانی که در آموزه‌های دینی برخوردار هستند می دانند که شعار عدالت و انجام تکالیف الهی جزء اصلی و جدانشدنی سیره پیامبر از امیر مومنان در اداره حکومت الهی شام بوده زیرا در این کتاب سعی دارد چندین فصل ارائه راه معرفی باید‌ها و نبایدها شناساندن عوامل موثر و عوامل بازدارنده و بر پایه جامعه عدالت محور از جمله مطالب عنوان شده در کتاب عبارتند از عوامل موثر در عدم استقبال از حاکمیت عدالت در اداره جامعه. تلفیق مدیریت علمی و مدیریت عدالت محور اسلامی و شکوفایی و خلاقیت در جوامع شاخص های یک مدیر در جامعه اسلامی و عاقبت دنیای سرمایه داری است. سعیدی. مهدی. حکومت اسلامی و آرمان عدالت ۱۳۹۸. عدالت عنوان یکی از مهمترین اهداف تشکیل حکومت اسلامی است که

مسئولیت حقوقی دارد یکی از مفهومی ترین انتزاعی و ذهنی نیست بلکه معمولی معطوف به عمل تعریف می‌شود و برای آن بیشتر وجود قدرت فائقه الزامی است و بدون به دستگیری قدرت سیاسی امکان تحقق آن وجود ندارد عدالت از جمله ارزش هایی است که در همه اعصار و نظم در امور مختلف مورد توجه بشر بوده است به فرموده رهبری انسان ها از نظر تاریخ امروز و از امروز تا پایان دنیا همیشه عدالت را دوست داشته و به عدالت نیازمند بودند و این تغییر پیدا می کند از نگاه معظم له در دنیا بزرگترین مشکل بشر بی عدالتی در آموزه های اسلامی نیز عدالت از بالاترین اعتبار ها برخوردار است خداوند متعال قیام مردم برای تحقق و السا آترا فلسفه ارسال رسل معرفی کرده. حسین دهقانی امین (۱۳۹۹) مجموعه اقدامات و افتخار آفرینی شهید قاسم سلیمانی در دوران چهل سالگی انقلاب اسلامی ایران را به چه شکلی بین المللی و نماد مقاومت تبدیل کرده است بنابراین بررسی مکتب شهید قاسم سلیمانی به عنوان مکتب جهان شمول و اخروی و الگوسازی آن برای الگو قرار گیری از سوی فرماندهان و مدیران ضرورت های اساسی جامعه امروزی ماست با عنایت به این موارد هدف این پژوهش تبیین الگوی مکتب فرماندهی شهید سلیمانی است که با بررسی کتابخانه در زندگی نامه سخنرانی ها و یادداشت ها وصیت نامه شهید منصور مصاحبه با افراد صاحب نظر استفاده از نظر خبرگان با بهره گیری از روش تحلیل مضمون مکتب این شهید والامقام در پنج بعد معنوی و ورزشی فردی رفتاری فرماندهی و مدیریت ای نظامی و تاثیرگذاری عملکردی مشخص و در نهایت نتیجه گرفته شد که پیامد مکتب شهید سلیمانی سعادت و شهادت است.

سید محمد. مقیمی. رهبری اخلاص مدار جوهری مکتب شهید سلیمانی، مدیریت اسلامی. (۱۳۹۹). در این پژوهش تاریخ تمدن بشر بیانگر این واقعیت است که برس برخی انسان ها با نقش آفرینی ویژه تاریخ ساز و باعث شکل گیری نقاط عطر تمدنی شده است شهید قاسم سلیمانی از جمله اگر انسان های نابغه و استراتژیست است که مکتب جدیدی را با الهام از امامین انقلاب اسلامی در عرصه بین المللی پیرو مکتب شهید سلیمانی نمونه عملی و تولد واقعی سازمان آخرت گرایی در مدیریت اسلامی سکه جمع مختلف قابل مطالعه است از آنجا که دیدگاه حضرت آیت الله العظمی خامنه ای اخلاص مهمترین ویژگی شهید سلیمانی نیز محقق این مفهوم محوری را در قالب رهبری اخلاص مورد مطالعه قرار داده است. انقلاب اسلامی و اتفاق عصر حاضر در جهان اسلام است به همین منظور پژوهش کیفی با مضمون تمرکز به بررسی سبک سیلی شهید سلیمانی به عنوان یکی از مدیران جهادی تمدن ساز موفق و شناخته شده و بررسی منابع گناهان در این زمینه معرفی این ویژگی ها پرداخته است در این راستا سیم و مکتوب در این زمینه بررسی شده است در نهایت الگوی متناسب با سه بعد سلوک مدیریت جهادی در زمینه فردی سازمانی و ملی و فراملی به عنوان مظنون های فراگیر سطح دو و شایستگی های شخصیت معنی فضایل اخلاقی

شخصیت قوی و تاثیرگذار روحیه جهادی در کارها نگاه راهبردی انسان مدار بودن انقلابی بودن شخصیت جامعه به عنوان مظنون های فرا گیری سطح یک ارائه شده است.

معینی پور و همکاران. (۱۴۰۰) نقش و جایگاه رهبر در پیشرفت سیاسی عدالت محور. تولید نظریه پیشرفت سیاسی دولتمردان باید به چهار عنصر مکتب مردم رهبر و دولت توجه نمود تبیین جایگاه هر یک از این چهار عنصر برنامه روابط میان آنها کمک می کند تا این الگو بر پایین مستحکم برای شود و سپس می توان در خصوص انواع پیشرفت سخنگو و راهکار مناسب را تجویز نمود رهبر در فرایند پیشرفت سیاسی عدالت محور در دو مرحله انقلاب و تاسیس نظام سیاسی و سپس بقاء و ادامه نظام سیاسی دارای نقش و جایگاه ادبی در جامعه اسلامی جهت دهی و بیان و ابراز و جهت گیری های سیاسی اجتماعی سیاستگذاری برای پیشرفت مدیریت و راهبری پیشرفت در سطوح مختلف و بلاخره نظارت و بازخورد گیری مدام از وظایف نهاد رهبری در آینده پیشرفت سیاست عدالت محور است در تمامی وظایف ملکه عدالت فردی و اجتماعی در سطوح نظری و عملی بایستی در نهاد و شخص رهبر استوار و جاری باشد. حمیدرضا محمدی (۱۳۹۸) بازشناسی مولفه های مکتب شهید سلیمانی مبتنی بر بیانات امام خامنه ای یکی از مکاتب اثرگذار در عصر حاضر مکتب امام خمینی رحمه الله و افراد فراوان تحت تاثیر این مکتب حرکات خود را انجام دادند و برخی از آنها به علت گستردگی نفوذ حرکت خود دارای مکتبی ذیل مکتب حضرت امام رحمت الله علیه هستند که از جمله این افراد شهید حاج قاسم سلیمانی است که مقام به رهبری تاکید دارد که تحت عنوان یک فرد ندیده بود به عنوان یک مکتب ببینیم این تحقیق مولفه های مکتب شهید سلیمانی در نگاه رهبر انقلاب اسلامی مورد بررسی و تحلیل قرار داده است و یافته ها نشان می دهد که مضمون سازمان دهنده ها عبارتند از ویژگی های شهید اقدامات شهید برکات این شهادت از این وظیفه مردم و یا الله و نهاد انسانی نیروی قدس در نهایت این ۶ مضمون سازمان دهنده ذیل مضمون فراگیر مکتب حاج قاسم سلیمانی جایی گرفتند.

شاخص های عدالت در مدیریت

مهم ترین شاخص عدالت و اساسی ترین شاخص انصاف مدیران و زمامداران است زیرا اگر مدیران خود متصف به عدالت نباشند. نمیتوانند عدالت را در سازمان محقق نمایند؛ از این رو میتوان عدالت مدیران را مقدمه و پایه ای برای تحقق عدالت سازمانی برشمرد یعنی عدالت توزیعی رویه ای و مراوده ای آنگاه حاصل می آیند که خود مدیر دارای عادل باشد. براساس آموزه های حضرت علی (ع) در نهج البلاغه کسانی میتوانند عدالت را در اداره امور به درستی پاس دارند و تبهران رواندارند و هر کس و هر چیز را در جای خود و بنا بر استحقاقش قرار دهند که عدالت را در خود محقق کرده باشند و متصف به صفت عدالت باشند که

اگر چنین نباشد، عدالتخواهی به درستی معنا نمی یابد. اداره امور بر اساس اصل، عدالت کسان را می طلبد که عدالت را در خود محقق کرده باشند امیرمؤمنان علی(ع) فرموده است. عباد الله، إن من أحب عباد الله إليه عبداً أمانة الله على نفسه... قد الرم نفسه العدل فكان أول هديه تقي الهوى من نفسه يصيف الحق ويعمل به لا يده للخير قايئاً إلا أنها . ولا مظلة إلا فصدّها ، بندگان خدا بیگمان محبوب ترین بنده نزد خدا بنده ای است که خدا او را در پیکار نفس یاری کرده. او عدالت را بر خود گماشته و نخستین نشانه آن این است که هوا و هوس را از دل برداشته حق را وصف کند و آن را به هدف دوری را برای خیر از دست نگذارد مگر اینکه بدان روی نهاده و هیچ گمانی به گزینش نیکی نبرد جز اینکه آهنگ آن کند. سخن امام (ع) بیانگر آن است که این عدالت را انسان خود باید بر خویش بگمارد و مقرر سازد چنین عدالتی از پیروی نکردن از هواها و هوسها آغاز می شود؛ و چنین کسی حقوق را می شناسد و به وصف آن برمی خیزد و بدان عمل میکند؛ و هر نیکی را پی می گیرد. آنان عدالت مدار سختیهای چنین زیستی را به جان می خرد و به سوی مرزشکنی و ستمکاری میل نمی کند چنان که امیرمؤمنان علی (ع) نمونه والای آنان عدالت مدار درباره خود علی(ع)، این گونه بیان کرد :

والله لو أخطيت الأقالية السبعة بما ن اللاكيها على أن أخصين الله في عمالة الشاليها كنت الغالية جنب تميزونا فعلته

به خدا سوگند اگر هفت اقلیم را با دهند برای اینکه برای این که در حق مور مورچه ای خدای را نافرمانی نمایم و پوست آن آسمان آنهاست چنین نخواهم کرد انسان عدالت مدار این گونه به عدالت می نگرد و آن را پاس می دارد لازمه حرکت بدین سوی تربیت است.

عدالت در اسلام

از آنجا که اسلام مکتب عدالت و اعتدال امت اسلامی امتی میانه و وسط و نظام آن عادلانه است لذا شناخت مفهوم عدالت به معنای واقعی آن با استفاده از آیات و روایات و سپس به کارگیری آن در جامعه اسلامی امری انکارناپذیر است بنابراین در جامعه ای که بر اساس دستورات اسلامی بنا شده است تمام پست های حساس بر عهده افراد عادل از رهبر انقلاب و مرجع تقلید گرفته تا قاضی و شاهد و منشی همه و همه باید در هرمرحله ای عادلانه بگویند و بنویسد اسلام اهمیت خاصی به عدالت داده و آن را در تار و پود جامعه و در مسائل حقوقی و اجتماعی و خانوادگی اقتصادی شرط اساسی دانسته است عدل یکی از اصول دین در مکتب اعتقادی شیعه دانسته از صفات برجسته خداوند و همچنین نقطه تعادل همه فضیلت ها بشری از عدالت انسان را به سیستمی مجهز می کند. که برای تامین نیازها از یک راه منظم و منصفانه عبور کند (افجه، ۱۳۸۸: ۳۷۴)

برقراری عدالت در جامعه اسلامی، که شامل امنیت و رفاه اساسی نیز می شود، در کنار رشد اقتصادی جامعه اسلامی و تأمین زمینه های رشد معنوی برای آحاد شهروندان، وظیفه ای کلیدی برای دولت اسلامی می باشد. هرچند بحث عدالت، در جامعه

اسلامی، از جمله بحث های رایج است، اما تاکنون در زمینه مفهوم روشن و اصول عدالت، کمتر تحقیق جامعی صورت گرفته است. پیامون اهمیت بررسی عدالت در قرآن آیات و روایات اگر تنها به همین یک آیه بگو پروردگار من شما را به عدل و راستی دعوت کرده است.

هدف کلی ادیان آسمانی برقرار شدن مواد معدنی دالت از و در بیان هدف نبوت و رسالت پیامبران هم می فرماید همانا ما پیامبران خود را با دلایل روشن فرستادیم برایشان کتاب میزان نازل کردیم تا مردم به عدالت گرایند حدید ۲۵ گذشته از اینکه در خود قرآن کریم مکرر شده است و در تاریخ اسلام نیست از نظر علمی و چه از نظر عملی و اجتماعی فصل طولانی شد به طوری که ائمه گرامی ما آن را جزو اصول مذهب قرار دادند که نشان می دهد عدالت یک مسئله ساده که صرفاً و ردیف سایر مسائل اخلاقی باشد نیست در حدیث نبوی آمده است همان آسمانها و زمین به موجب عدل برپاست و دیگر پیشوایان معصوم ما نیز عدالت ضرورتی است که بقای جامعه مربوط به آن است و بدون تحقق آن جامعه باقی نخواهد ماند.

در رابطه با مفهوم عدالت در مدیریت نیز خداوند در آیه ۵۸ سوره نسا و آیه ۴۲ سوره مائده می فرماید هنگامی که مدیریت و حکومت بین مردم را عهده دار شدید میان آنان بر اساس عدالت خودروی برابر این عدالت فلسفه های مدیریتی است که کرامت و شأن و منزلت تمامی کارکنان را ارتقا می بخشد رفاه فیزیکی و عاطفی کارکنان را بهبود می بخشد و فرصت های لازم را برای رشد و بهبود کیفیت زندگی کاری را فراهم می سازد حرف همه اینها حل مسائلی که منجر به افزایش رضایت کارکنان و اثربخشی سازمانی شده افزایش اعتماد کارکنان و مشارکت آنان را موجب می شود مفهوم عدالت سازمانی به ادراکات افراد از عدالت و انصاف در سازمان ها اشاره دارد.

عدالت در مدیریت

مدیریت که امری متنوع و متکامل و قابل تطبیق بر اقتضانات و شرائط گوناگون می باشد، دارای اصول و قواعدی است چه در بخش مدیریت منابع انسانی که متکفل امر گزینش، ارزیابی، حقوق و دستمزد، پاداش و تنبیه و انضباط، می باشد و چه در بخش وظایف مبانی مدیریت که عبارت از سازماندهی، نظارت، برنامه ریزی و هماهنگی و رهبری می باشد، در میان همه این عناصر شناخته شده عدالت نقش محوری دارد و می تواند «ام الاصول» لقب بگیرد.

مدیریت که امری متنوع و متکامل و قابل تطبیق بر اقتضانات و شرائط گوناگون می باشد، دارای اصول و قواعدی است چه در بخش مدیریت منابع انسانی که متکفل امر گزینش، ارزیابی، حقوق و دستمزد، پاداش و تنبیه و انضباط، می باشد و چه در بخش وظایف مبانی مدیریت که عبارت از سازماندهی، نظارت، برنامه ریزی و هماهنگی و رهبری می باشد، در میان همه این عناصر شناخته شده عدالت نقش محوری دارد و می تواند «ام الاصول» لقب بگیرد و با توجه به معانی گوناگون عدالت در ابعاد

فردی و اجتماعی، به تفسیر عدالت‌مندی این قواعد می‌پردازد و در نهایت «مدیریت عادلانه» را به گونه‌ای معرفی می‌کند که در تار و پود آن، عنصر عدالت جلوه‌ای ویژه داشته باشد. چنین مدیریتی پویا، پاینده، کارآمد و اثربخش است و تأمین‌کننده توأمان رضایت و احقاق حق می‌باشد. و بی‌تردید «مدیریت عادلانه» تنها مدیریت زبینه یک نظام دینی خواهد بود. همین عبارات کافی است که مدیریت و حکومت را به تأسی از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله بر پایه عدالت بنا کنیم. آن حضرت خود می‌فرمود: «عدل میزان خدا در زمین است و هر کس آن را دریابد، او را به بهشت رهبری می‌کند و هر کس آن را رها کند او را به جهنم سوق می‌دهد.» (۵) یعنی همین عدالت تارک خود را به آتش می‌فرستد همانگونه که عامل خود را به فردوس برین رهنمون می‌سازد. همانگونه که فرمود: «یک ساعت عدالت ورزیدن، بهتر از عبادت یکسال است که شبهایش به قیام و روزهایش به روزه بگذرد و ساعتی جور در حکومت (و مدیریت) در نزد خداوند، بدتر از گناهان شصت ساله است.

مکتب شهید سلیمانی

شهید سلیمانی که پیروی راستین علی ابن ابیطالب علیه السلام بود را میتوان مانند مولا جمع اضداد دانست. در میدان نبرد کسی هم آورد او نبود ولی شبها در نماز شبش و در روزه های اهل بیت به قدری رقیق القلب بود و به شکلی گریه میکرد که انگار نه انگار همان مرد مقتدر میدان نبرد است، دشمن از ترس نام حاج قاسم صحرا به صحرا و شهر به شهر فرار میکرد ولی فرزندان شهدا جایی امنتر از آغوش او پیدا نمیکردند. او بیریا بود ولی در دفاع از دین در مقام یک سخنور، از فصیحترین افراد بود و چه بسیار صفات دیگری که در این نوشتار برخی از آنها در کلام «مقام معظم رهبری» استخراج شده است. شناسایی و تبیین مؤلفه های مکتب شهید سلیمانی، در کلام رهبر معظم انقلاب اسلامی، کمک میکند تا مسیر تربیت شهید سلیمانی های آینده، هموار شود. مقام معظم رهبری (مدظله) در مورد شهید سلیمانی معتقدند: «به شهید حاج قاسم سلیمانی به چشم یک فرد نگاه نکنیم؛ به چشم یک مکتب، یکراه و یک مدرسه درس آموز نگاه کنیم» بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران، ۱۳۹۸/۱۰/۲۷. بنابراین به منظور شناخت مؤلفه های مکتب شهید سلیمانی باید در کنار ویژگیها و اقدامات شهید، برکات این شهادت عظیم، وظیفه مردم، ایام الله و نهاد انسانی نیروی قدس هم بررسی شود. (محمدی، ۱۳۹۸: ۲۵)

ویژگی های منحصر به فرد شهید سلیمانی

به گفته ناظران و شواهد واقعی، چگونگی تعاملات انسانی ایشان، از جمله ویژگیهای منحصر بفرد است که می تواند الگویی برای رهبران اثربخش باشد. در این بخش چهار مضمون همدلی، نفوذ، صراحت کلامی و روابط ناگسستنی به عنوان مهارتهای ارتباطی مورد بررسی قرار می گیرد.

همدلی:

شهید سلیمانی در ابراز احساسات متناسب با حالات مخاطب، سرآمد بود. به عنوان نمونه، آیت الله سید حسن نصر الله نقل می کند شهید سلیمانی در خوشیهای ما خوشحال و در ناراحتیها با ما گریه می کرد. دردمان را حس می کرد و یکی از ما بود.

نفوذ:

اثر گذاری شهید سلیمانی بر دیگران نیز منحصر به فرد بود و به قلب انسان بسیار نزدیک می شد. افراد به دلیل عشق و علاقه و محبتی که به ایشان داشتند، از وی حرف شنوی کامل داشتند و با رغبت دستوراتش را اجرا می کردند. شهید سلیمانی بر این باور بود که فرماندهان شهید مثل یک مدار مغناطیسی بودند و براده های آهن را جذب خودشان می کردند؛ که البته خودش از مصداقهای واقعی این عبارت بود. او حتی در عرصه بین المللی در سیاستمداران جهان نفوذ فوق العاده ای داشت و در مذاکرات سیاسی و امنیتی با افرادی همچون پوتین رئیس جمهور روسیه، بشار اسد و... از قدرت متقاعد کنندگی و مهارت ارتباطی بالایی برخوردار بود.

صراحت کلامی:

شهید سلیمانی در عین احترام به طرف مقابل، حرفش را با صراحت بیان می کرد. یکی از این نمونه ها طرد فردی از رزمندگان عراقی بود که زیر پرچم آمریکا رفته بود. روابط ناگسستنی: از جمله ویژگیهای مهم شهید سلیمانی حفظ روابط با دوستان و همزمان سابق از طریق برپایی هیئت عزاداری بود. از دوران جنگ تا شهادت هیچ زمانی ارتباطش را با رزمندگان لشکر ثارالله قطع نکرد. با فرزندان شهدا ارتباط دائمی داشت و پیگیر مسائل و مشکلات خانواده شهدا بود. (رجبی، ۱۳۹۹: ۶۵).

مهارت شناختی:

شهید سلیمانی از قدرت ادراکی و شناختی بسیار خوبی برخوردار بود و مسائل سیاسی و امنیتی و نظامی در سطح منطقه ای و جهانی را با تسلط مثال زدنی تجزیه و تحلیل می کرد. مهارت شناختی ایشان در سه مضمون فهم هدف، اندیشه راهبردی و موقعیت سنجی مورد توجه قرار گرفته است.

فهم هدف:

شهید سلیمانی بر این باور بود که رهبری، هدفگذاری و مدیران سه موضوع محوری تأثیر گذار در تحول جامعه هستند و قدسیست، صحیح بودن و میزان اخلاص در هدفگذاری را به عنوان عناصر مهم تلقی می کرد. وی هشدار می داد که اگر موضوعی

را بیان کنیم و آن جوان ما از این کلام خوشش بیاید و برای ما دست بزند، اما اساس آن، یک توجه غلط باشد، این خیانت است؛ لذا معتقد بود اگر آگاهی و آمادگی مردم را به موضوعات اصلی توجه بدهیم، کشور رشد می کند. ایشان اهداف دروغین برخی گروه ها را افشا می کرد؛ به عنوان نمونه، معتقد بود که هدف ملی گرایی دروغین برای رویارویی با اسلام بود؛ چراکه هیچ کجا بسیجی از آنها ندیدیم و هیچ کجا ندیدیم اینها نیروها را جمع نکنند و به سمت جبهه بیایند.

اندیشه راهبردی:

شهید سلیمانی حافظه بی نظیری داشت؛ اندیشمندی سیاسی و یکی از بزرگترین استراتژیستها و تحلیلگران سیاسی بود. به عنوان فرمانده سپاه در منطقه هم محرومیت زدایی می کرد و هم کار فرهنگی می کرد. اندیشه راهبردی بسیار قوی داشت و چشم انداز روشنی مبتنی بر واقعیات میدانی برای اقدامات خود و دیگران ترسیم می کرد. او تهدید داعش را به فرصت تبدیل کرد. قدرت فرماندهی همزمان در سطوح تاکتیکی، عملیاتی و راهبردی و توان اداره امور راهبردی و آگاهی به مسائل سیاسی، دفاعی و امنیتی از جمله ویژگیهای مشخصه آن شهید بزرگوار بود.

موقعیت سنجی:

شهید سلیمانی پیش از آنکه اراده کاری را بکند، موقعیت را می سنجید و تأکید می کرد ما باید مصالح را تشخیص بدهیم. تا زمانی که ابعاد موضوع به دقت بررسی نشده بود، دست به اقدامی نمی زد و اگر بررسیها ناکافی بود، دستور می داد تا موضوع دوباره با دقت بیشتری مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد. او و یارانش بن بست شکن بودند. ۹. آگاهی محیطی: فعالیتهای شهید سلیمانی عمدتاً در محیط های متلاطم و نا آرام بود و بخوبی می دانست که چگونه باید خود را با محیط تطبیق دهد و یا معادلات محیطی را مورد دستکاری و تغییر قرار دهد. آگاهی محیطی ایشان در سه مضمون تهدیدشناسی، جذب حداکثری و ظرفیت سازی مطرح شده است. تهدید شناسی: طرح حاج قاسم واقع گرا و حقیقی، و هدفش رویارویی با طرح غربی و پیروزی بر آن است. شهید سلیمانی با شجاعت و تدبیر، نقشه دشمنان را خنثی می کرد. وی بر این باور بود که نباید تصورات غلطی نسبت به قدرت دشمن داشته باشیم، ایشان اظهار می داشت، در حالی که دشمن از ما می ترسد؛ اما برخی با عملیات روانی و با تلقین ترس به جامعه خیانت می کنند. دشمن شناسی و اقدام بموقع از ویژگیهای برجسته وی بود. جذب حداکثری: شهید سلیمانی به دنبال تنگ تر کردن عرصه دشمنان و گسترش جبهه متحدان و دوستان بود. وی معتقد بود که فضا را برای همه نوع آدمها باز کنید. وی بر این باور بود که باید دست افراد را بگیریم تا ولایت پذیرتر شوند. ظرفیت سازی: شهید سلیمانی بیان می کند که وحدت جامعه از طریق توجه به اصول حاصل می شود و رقابت صحیح باید بر پایه اصول باشد. حاج قاسم کانون

رسیدن به مرحله امتساز است. وی دستهای سنی و شیعه را به هم گره زد و تمام قومیت‌های مسلمان و غیر مسلمان را زیر پرچم دفاع از شرف انسانی قرار داد. ایشان شرط با هم بودن را، توافق و بیان صریح حول اصول می‌داند. از دیدگاه ایشان اصول عبارت است از: اعتقاد عملی به ولایت فقیه و جمهوری اسلامی، به کارگیری افراد پاکدست، رویارویی با فساد، و عبادت دانستن خدمت، طرح وحدت اسلامی را از تمامی قید و بندهای قومیتی، نژادی و مذهبی خارج کرده بود. حاج قاسم در راستای سمت و سو دادن این ظرفیتها به سمت آن هدف واحد، موفق بود و در این راه جان خود را از دست داد؛ به طوری که رهبر حماس ایشان را شهید قدس و فلسطین خطاب می‌کند. ایشان تمام ارزیابیهای خود را با معیار فلسطین می‌سنجید. شناخت ظرفیت‌های مردمی و خلق قدرت از این ظرفیتها، از ویژگیهای منحصر بفرد او بود. در مکتب سلیمانی از ظرفیت‌های ملت‌های اسلامی خوب استفاده شد و او توانست امنیت را مردمی کند. (رجبی، ۱۳۹۹: ۶۸)

هوش فرهنگی:

هوش فرهنگی به عنوان ظرفیت کاری اثربخش در محیط‌های فرهنگی گوناگون تعریف شده است و شواهد نشان می‌دهد شهید سلیمانی در این زمینه از ورزیدگی و مهارت بسیار خوبی برخوردار بود. حضور افراد با ملیتها و زبانها و قومیت‌های گوناگون در گروه‌های مختلف رزمی زینبیون، فاطمیون، حیدربون، علویون و حزب الله و... از چندین کشور مختلف با زبانهای متفاوت، نیازمند رهبری بود که برای برقراری ارتباط با مجموعه‌ای از رفتارها، مهارتها و ویژگیهایی که متعلق به نگرشها و ارزشهای فرهنگی خاصی است، از شایستگی لازم برخوردار باشد. شهید سلیمانی به عنوان رهبر جبهه مقاومت اسلامی با هوش فرهنگی فوق العاده خود، بخوبی توانست این سازمان متنوع و چندملیتی را در جهت تحقق اهداف عالی‌اش هدایت کند. هوشمندی فرهنگی شهید سلیمانی در قالب دو مضمون ظرفیت تعامل فرهنگی و نهادسازی بین‌المللی مورد بررسی قرار می‌گیرد. ظرفیت تعامل فرهنگی: شهید سلیمانی وارد سرزمینی شد که نه زبانشان را می‌فهمید، نه فرهنگشان را بلد بود و نه نسبت به جغرافیای آنها توجیه بود؛ لذا در اولین اقدام، خیلی سریع زبان عربی را یاد گرفت. طرح وحدت اسلامی را از تمامی قید و بندهای قومیتی، نژادی و مذهبی خارج کرده بود. از تصمیمات دیگران اشکال نمی‌گرفت و به آنها احترام می‌گذاشت. در تصمیمات جانب‌داری نمی‌کرد. هر وقت فکری داشت آن را به کسی تحمیل نمی‌کرد، ولی به علت تعاملات مؤثر و نفوذی که داشت، افراد از رهنمودهایش با جان و دل استقبال می‌کردند. با رزمندگان عرب به زبان عربی صحبت می‌کرد. به گفته مقامات ارشد عراقی، ملت عراق به او عشق می‌ورزند و خود را مدیون او می‌دانند.

نهادسازی بین‌المللی:

شهید سلیمانی در سوریه ارتش بین‌المللی ایجاد کرده بود و در شکل‌گیری گروه‌های جدید مقاومت و تقویت گروه‌های موجود، استادانه عمل می‌کرد. از قدرت بسیج و همبستگی بالایی برخوردار بود. بنا به نقل همزمانش از کشورهای مختلف، حاج قاسم با برادران سوری، عراقی، فلسطینی و... روابط شخصی محکم و صمیمی داشت که یکی از عوامل موفقیتش بود. حاج قاسم، نقطه تلاقی و هماهنگ‌کننده تمامی گروه‌های مقاومت از پاکستان تا عراق تا سوریه، یمن و لبنان و فلسطین بود. عامل تقویت مجاهدان فلسطینی بود و قدرت موشکی حزب الله با تلاش وی حاصل شده بود. شهید سلیمانی در عرصه استکبارستیزی نهادهای مختلفی را بنیانگذاری کرد که برای سالیان سال جهان اسلام را بیمه کرد. مسئولیت دفاع از مقاومت را در هر مکانی برعهده داشت و عملیات مرکب چند ملیتی را فرماندهی کرد. اراده و گفتمان مقاومت از مدیترانه تا دریای سرخ را تحت تأثیر قرار داد. از نبوغ و استعداد سازماندهی برخوردار بود و پنج سازمان مدافع حرم جدید در دنیا ایجاد کرد که تأسیس لشکر فاطمیون افغانستان، زینیون پاکستان و حیدریون عراق از جمله فعالیت‌های نهادی و تأسیس گری اوست. دستاوردهای رهبری اخلاص مدار: رهبری حاج قاسم پیامدهای بسیار مثبتی برای جهان اسلام به دنبال داشت و آزادیخواهان جهان را بشدت تحت تأثیر قرار داد و مایه غرور مسلمانان شد؛ به گونه‌ای که امروز به عنوان قهرمان جهان اسلام، مورد تجلیل عام و خاص است. دستاوردهای رهبری اخلاص مدار شهید سلیمانی در قالب مضمونهای امت‌سازی، مکتب‌سازی، جاودانگی، برکت، تجلیل همگان و تضعیف جبهه استکبار مورد توجه قرار گرفته است.

مکتب‌سازی:

تلاشهای مجاهدانه شهید سلیمانی به بار نشست و رهبر معظم انقلاب درباره مفروضات و مسیری که آن شهید بزرگوار طی کرد، می‌فرماید: «سردار شهید عزیز ما را با چشم یک مکتب، یک راه، یک مدرسه درس آموز، با این چشم نگاه کنیم، آن وقت اهمیت این قضیه روشن خواهد شد. قدر و قیمت این قضیه روشن خواهد شد.» شهید سلیمانی بر این باور بود که مدیر تأثیرش جمعی است و مردم از رهبرانشان پیروی می‌کنند. ایشان فرماندهان دفاع مقدس را که خود نیز در جرگه آنان قرار می‌گرفت، به مثابه مرجع تقلید می‌دانست که تقلیدش می‌کردند. اقدامات منحصر بفرد شهید سلیمانی، او را صاحب مکتب کرده است و ایشان با علم به این موضوع، تلاش داشت تا مکتب مدیریتی خود را برای دیگران تشریح نماید. امروز شاهد آن هستیم که ارادتمندانش در جهان اسلام به مثابه یک مرجع تقلید مدیریتی، مقلد او هستند. (محمدی، ۱۳۹۸: ۵۸).

امت سازی:

حاج قاسم کانون اصلی گذر از مرحله کنونی و رسیدن به مرحله امت سازی است. طرح حاج قاسم در امت واحده دارای جزئیات و شفافیت بود. طرح امت اسلامی او فراقومیتی و فرامذهبی است. طرحی که با محوریت مودت با دوستان پیامبر(ص) و دشمنی با دشمنان پیامبر (ص) بود. شهید سلیمانی شهید قدس است و جان خود را فدا کرد تا طرح امت اسلامی محقق شود. طرحی که می خواهد عدل و عدالت در زمین مستقر شود. جاودانگی: شهید سلیمانی خود را در جاودانه تاریخ کرد و رمز ماندگاری ایشان نیز در اخلاص وی بود. همان طور که رهبر معظم انقلاب می فرماید، یاد شهید سلیمانی هرگز فراموش نخواهد شد. امروزه مجاهدان و مردم عادی افتخارشان ادامه مسیر شهید سلیمانی است. امروز شهید سلیمانی از قاسم سلیمانی برای دشمن خطرناک تر است.

تجلیل همگان:

رهبری مخلصانه و اصیل شهید سلیمانی باعث شد که همگان او را تحسین کنند. رهبر انقلاب اسلامی می فرماید: «مردم قدر سردار شهید قاسم سلیمانی را دانستند و این ناشی از اخلاص است؛ اینکه دلها این جور همه متوجه می شوند، نشان دهنده این است که یک اخلاص بزرگی در آن مرد وجود داشت، مرد بزرگی بود.» این دستاورد بزرگی برای اوست که در زمان حیات باعث تحسین رهبری و در زمان شهادتش باعث تعظیم وی شد. مردم نیز از سردار شهید قاسم سلیمانی به خاطر اخلاصش قدردانی کردند و قدر او را دانستند و حتی دشمنان نیز به تمجید از آن شهید بزرگوار زبان گشودند.

برکت:

رهبر معظم انقلاب بیان می فرماید: «هر جا اخلاص بود، خدای متعال به اخلاص بندگان مخلصش برکت می دهد، کار برکت پیدا می کند، رشد و نمو پیدا می کند، کار به نحوی می شود که اثر آن به همه می رسد، برکات آن در میان مردم باقی می ماند. این ناشی از اخلاص است. نتیجه آن اخلاص، همین عشق و وفاداری مردم، همین اشک و آه مردم، همین حضور مردم، همین تازه شدن روحیه انقلابی مردم است.» خدای متعال به اخلاص شهید سلیمانی برکت عطا نمود و این برکت همچنان در راه و مکتب وی هویداست. حتی تشییع پیکر پاک آن شهید نیز مایه برکت برای مردم و نظام اسلامی بود. شهید بزرگوار در خصوص کار با برکت از مقام معظم رهبری نقل می کند که حق جهاد این است که تو هر چه در چنته و توان داری، حتی اگر توانت ۵ درصد بود و مخلصانه به میدان آوردی، آن وقت خدا آن ۹۵ درصد را نیز شامل تو می کند(میرزایی، ۱۳۷۸: ۶۸)

بحث و نتیجه گیری

عدالت به معنای «دادن حق هر صاحب حق» و «نهادن هر چیزی در جای خود» و «تساوی و نفی هر گونه تبعیض» و «رعایت استحقاقها». ارزش کار و ارزش کارگزار هر چه بالاتر، قیمت آن بالاتر؛ در پاسخ به سوال پژوهش عدالت محوری در مدیریت اسلامی با تکیه بر آیات و روایات و مکتب شهید سلیمانی چگونه است؟ به خلاصه ای از پژوهش میپردازیم.

مهمترین اصلی که مدیر در ارتباطات با زیردستان و مردم باید به آن عمل کند اصل عدالت است؛ زیرا تمامی اصول دیگر به نحوی با عدالت مرتبط است. انّ الله یأمر بالعدل و الاحسان و ایتاء ذی القربى و ینهى عن الفحشاء و المنکر و البغی «(نحل/۹۰) با توجه به سیاق آیه که وظایف انسانها را در قبال جامعه خود مطرح می کند منظور از عدل، عدالت اجتماعی است و انسانها از طرف خداوند مأمور به اقامه عدالت اجتماعی می باشند. مدیران مثل حاکم اسلامی و رئیس اجرایی کشور و.. علاوه بر مدیریت بر زیردستان خود، نسبت به مردم نیز مسؤولیت دارند و رفع مشکلات مردم از دغدغه های اصلی آنان است. ولی برخی دیگر از مدیران فقط با کارمندان در ارتباط می باشند. اکثر شاخص هایی که در این پژوهش بیان شده است درباره مدیرانی است که به دنبال برطرف کردن نیاز های مردم هستند. از جمله شهید سلیمانی که با مدیریت خود زبان زد مردم جهان است. البته باید به این نکته توجه داشت که تمامی مدیران در هر سطحی که هستند می توانند رفتار ها و سیره معصومین به خصوص دوران حاکمیت پیامبر اکرم (ص) و حضرت علی (ع) را الگوی خود قرار داده و بهترین استفاده را داشته باشند. زیرا از مهمترین امتیازهای تعلیمات پیامبران و رسالتهای ایشان، دعوت به برقراری عدالت اجتماعی است و مجاهدتهای پی گیر برای گستردن جوهر عدل و عملی ساختن آن در میان مردم، و دمیدن روح عدالت اجتماعی در جامعه انسانی، و واداشتن مردم به پذیرش «عدل» و «احسان، به عنوان بزرگترین ستونی که زندگی در کره زمین متکی به آن است، می باشد.

و هر کس مختصر اطلاعی از تعلیمات دین داشته باشد، در می یابد که اجرای عدالت در جامعه به مثابه روحی است که دین خدا به آن زنده است، و صراط مستقیم به آن پیموده می شود، پس تا هنگامی که عدل نباشد دینی در کار نیست، و تا هنگامی که عدالت اجتماعی تحقق نپذیرد و همه گیر نشود، رسالت دینی و تکلیف شرعی تحقق نپذیرفته و انجام نیافته است. و این تکلیف بر دوش مدیران جامعه اسلامی بیشتر از دیگران سنگینی می کند. عدالت اجتماعی در دوران حکومت و امامت علی (ع) یک الگوی جامع و چند بعدی بود. عدالت اجتماعی امام علی (ع) از دو جهت بی نظیر است، نخستین اینکه دیدگاه او از عدالت اجتماعی با ایمان او به عنوان مردی که از عدالت و حکم و وجدان منحرف نشد منطبق و همسان می باشد. دوم اینکه او تنها متفکری بود که به این دیدگاه جنبه عملی داد بلکه به عنوان رئیس یک حکومت و یک جامعه وسیع چند ملیتی نظریات عدالت اجتماعی را در چارچوب دین مبین اسلام جامه عمل پوشانید. علت بسیاری از انقلابها، فقدان عدالت اجتماعی در جامعه

بوده است و به همین رو تمام مصلحان بشری و انسانهای آزاده تاریخ با اندیشه عدالت، حرکت‌های اصلاحی را آغاز نموده و یکی از اهداف اصلی انقلاب و تحولات اجتماعی خود را رفع تبعیض و برقراری عدالت اجتماعی قرار داده‌اند.

رسول اکرم (ص) فرموده است: «عدل در کشاکش‌های اجتماعی همانند سپر نهبانی است که افراد در پناه آن از تعدی دگران محفوظند، و مانند بهشت پایداری است که همواره مردم از نعمتهای آن برخوردارند». اصلاح اجتماعی بدون برپاداشتن عدالت اجتماعی و اقتصادی پدید نخواهد گشت.

شهید سلیمانی معتقد است اوضاع عمومی و بود و نبود عدالت اجتماعی در اعمال و در اخلاق مردم، حتی در افکار و عقاید آنها تأثیر دارد، ایشان اعتقاد دارد اگر حقوق مردم محفوظ و جامعه عادل و متعادل باشد و تبعیض، محرومیت و احساس مغبونیت در مردم نباشد، عقاید و اخلاق پاک، صفای قلب و اعمال خوب بیشتر می‌شود و زمینه برای وقوع معاصی، و اخلاق رذیله و شیوع عقاید ناپاک کمتر است؛ بنابراین استاد عدالت اجتماعی را دارای تأثیر مستقیمی در اخلاق مردم دانسته و لذا بود و نبود آن را در هر سه مرحله فکر و عقیده، خلق و ملکات نفسانی و همچنین در مرحله عمل مؤثر می‌داند. رعایت حقوق و عطا کردن حق هر صاحب حق یکی از مهمترین ابعاد عدالت اجتماعی است. منظور از حق، امتیاز و نصیب بالقوه ای است که برای شخص در نظر گرفته شده و بر اساس آن، او اجازه و اختیار ایجاد چیزی را دارد. آثاری از عمل او رفع شده یا اولییتی برای او در قبال دیگران در نظر گرفته شده است و به موجب اعتبار این حق برای او، دیگران موظف اند این شئون را محترم بشمارند و آثار تصرف او را بپذیرند. همه افراد به شناخت حقوق متقابل خود با دیگران ملزم‌اند، سعادت و کمال هر انسانی در گرو شناخت و مراعات حقوقی است که بر گردن اوست. در اسلام علاوه بر اینکه برای مدیر حقوقی ذکر شده به رعایت حقوق زیردستان و مردم نیز توصیه شده است که در صورت رعایت حقوق یکدیگر، عدالت در جامعه اجرا می‌شود.

همانگونه که حضرت علی (ع) می‌فرماید: «فَإِذَا أُدَّتِ الرَّعِيَّةُ إِلَى الْوَالِيِ حَقَّهُ وَ أَدَّى الْوَالِيِ إِلَيْهَا حَقَّهَا عَزَّ الْحَقُّ بَيْنَهُمْ وَ قَامَتْ مَنَاهِجُ الدِّينِ وَ اعْتَدَلَتْ مَعَالِمُ الْعَدْلِ؛ چون مردم حقّ والی را بگذارند، و والی حقّ مردم را به جای آورد، حق میان آنان عزّت پیدا می‌کند، و راهکارهای دین پدیدار می‌شود، و شاخص‌های عدالت استوار می‌گردد».

گرچه رعایت حقوق افراد برای همه مردم الزامی است ولی برای مدیر از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است تا جایی که حضرت علی (ع) خطاب به فرماندهان خود نپرداختن حقوق مردم را مساوی با هلاکت دانسته‌اند: «أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ مَنَعُوا النَّاسَ الْحَقَّ فَاشْتَرَوْهُ وَ أَخَذُوهُمْ بِالْبَاطِلِ فَاقْتَدَوْهُ؛

پس از یاد خدا و درود! همانا ملت‌های پیش از شما به هلاکت رسیدند، بدان جهت که حق مردم را نپرداختند، پس دنیا را با رشوه دادن به دست آوردند، و مردم را به راه باطل بردند و آنان اطاعت کردند». همانگونه که امام رضا (ع) فرموده‌اند: ما سرپرست مؤمنان هستیم که به سود آنان حکم می‌کنیم و حقوقشان را از ستمگران می‌ستانیم

مدیر در جامعه اسلامی باید به گونه ای حقوق زیردستان و مردم را رعایت کند که بتواند پاسخگوی خداوند متعال درباره حق زمامداری خود باشد چنانچه پیامبر اکرم(ص) فرموده اند: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَائِلُ كُلِّ رَاعٍ عَمَّا اسْتَرَعَاهُ، أَحْفِظَ ذَلِكَ أَمْ ضَيَّعَهُ؛ خداوند از هر زمامداری درباره زیر دستش می پرسد که آیا از او به نیکی مراقبت کرده است؛ آیا حق زمامداری را ادا کرده یا آن را تباه ساخته است»

البته همانطور که اشاره شد مردم نیز باید حقوق مدیر را رعایت کنند. حضرت سجاد(ع) برخی از حقوق مدیر را که زیر دست باید آن را رعایت کند اینچنین ذکر می کنند: «مَا حَقَّ إِدَارَهُ كُنْتُمْ تَوْ بَهُ حُكْمَتِ (حَقِّ فِرْمَانِرُو وَ پِشْوَاىِ تُو) اِیْنِ اسْتِ كِه بَدَانِىِ تُو بَرَاىِ اُو وَ سِیْلَهٗ اَزْمَاِشِ (اُو نَزْدِ خُدَا) شُدِىِ وَ اُو بَه خَاطِرِ تَسْلُطِىِ كِه خُدَاوَنَدَشِ بَرِ تُو دَاَدَهٗ بَه وَ سِیْلَهٗ تُو اَزْمَاِشِ مِى شُودِ وَ اِیْنَكِه خَیْرِ خَوَاَهٗ اُو بَاشِىِ وَ بَا اُو نَسْتِزِىِ كِه بَه رَاَسْتِىِ دَسْتَشِ بَرِ تُو گِشُودَهٗ اسْتِ، وَ سَبَبِ نَابُودِىِ خُودِ وَ هَلَاكِ اُو نَگَرْدِىِ.

نسبت به او (چندان) زیر دستی و نرمش کن که خرسندی او را، بدان حد که زیانش به تو نرسد و (در عین حال) زبانی به دین تو نزند، به دست آری و در این مورد از خدا یاری جویی و در سلطه با او رقابت مکن و به مخالفتش برنخیز، زیرا اگر چنین کردی او را ناسپاسی کرده و پاس خود را نیز نداشته‌ای و خویشتن را دستخوش نارواییهای او ساخته‌ای و او را هم از جانب خود عرضه هلاک کرده‌ای و شایسته است که تو به زیان خود مددکار وی شوی و در هر چه با تو کند شریک (و همراه) او باشی. و لا قُوَّةَ اِلَّا بِاللَّهِ. (و نیرویی نیست جز به خدا)

از محوری ترین شاخصهای عدالتخواهی شایسته سالاری است؛ مقصود از شایسته سالاری این است که هرکسی با توجه به موقعیت و مقام درونی و تخصص و شایستگی می بایست عهده دار پستی در همان سطح شود و مدیر هر کس را با توجه به استحقاقی که دارد در جای شایسته خود قرار دهد. در عین حال عدالت ایجاب می کند که تواناترین و باورترین و با دانشترین فرد در کسب موقعیت ها و مراتب عالی از سایرین اولی باشد. امام علی(ع) در نامه خود به مالک نیز مکرر یادآوری فرموده است که افرادی را به عنوان کاسب، کارگزار، قاضی و... انتخاب نمایند که از توانایی و لیاقت بالایی برخوردار باشند و براساس اصل عدالت گزینش شده باشند به گونه ای که امکان دستیابی به بهتر از آنان وجود نداشته باشد.

پیامبر اکرم(ص) می فرماید: «مَنْ تَوَلَّى شَيْئًا مِنْ أُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَوَلَّى رَجُلًا شَيْئًا مِنْ أُمُورِهِمْ وَ هُوَ يَعْلَمُ مَكَانَ رَجُلٍ هُوَ أَعْلَمُ مِنْهُ فَقَدْ خَانَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ الْمُؤْمِنِينَ؛ کسی که چیزی از امور مسلمین را بر عهده گیرد، سپس فردی را عهده دار کاری کند. در حالی که فرد اصلح از او را می یابد، به خدا و رسول او خیانت کرده است»؛ پیامبر می فرماید: «مَنْ اسْتَعْمَلَ غُلَامًا فِي عِصَابَةٍ فِيهَا مَنْ هُوَ أَرْضَى لِلَّهِ مِنْهُ فَقَدْ خَانَ اللَّهَ؛ کسی که جوانی را به حکومت جمعی بگمارد در حالی که فردی در بین آن جمع وجود دارد که بیشتر مورد رضای خداست، به خداوند خیانت کرده است».

حضرت علی(ع) نیز در نامه به مالک تاکید می کنند که بین کار و سرپرست تطابق وجود داشته باشد: وَ اجْعَلْ لِرَأْسِ كُلِّ أَمْرٍ مِنْ أُمُورِكَ رَأْسًا مِنْهُمْ لَا يَقْهَرُهُ كَبِيرُهَا وَ لَا يَنْشَتُّ عَلَيْهِ كَثِيرُهَا برای هر یک از کارهای سرپرستی برگزین که بزرگی کار بر او چیرگی نیابد، و فراوانی کار او را در مانده نسازد.

توجه ویژه مدیران به حقوق مستمندان و فقراء جامعه می باشد. یکی از علل بوجودآورنده فقر در جامعه بی عدالتی است. فقر عاملی است که بسیاری از بدبختیهای بشر از آن ناشی می شود لقمان حکیم در وصف فقر می گوید: «تمامی تلخیهای زندگی را چشیدم، در میان آنها فقر تلخترین بود».

پیامبر اسلام (ع) فرموده اند: «چهار چیز است که اندک آن هم زیاد است؛ فقر، درد، دشمنی و آتش». امام علی(ع) به امام حسن(ع) می فرماید: «پسرم! هر کس به فقر مبتلا شود، به چهار خصلت مبتلا شده است: به سستی در یقینش ... و ضعف در دینش». ایشان در جای دیگر می فرماید: «الفقر، الموت الاکبر؛ فقر مرگ بزرگتر است». این روایات نشان دهنده وظیفه سنگین مسؤولین در جامعه اسلامی است.

در مرتبه اول حاکم جامعه اسلامی و در مرتبه های پایین تر مدیران جامعه باید توجه خاصی به مستمندان و فقراء داشته باشند؛ زیرا فقراء به عدالت بیشتر از دیگران محتاج هستند حضرت علی(ع) به مالک این نکته را گوشزد می کند: «سپس در رفع مشکلاتشان(افراد طبقات پایین) به گونه ای عمل کن که در پیشگاه خدا عذری داشته باشی، زیرا این گروه در میان رعیت بیشتر از دیگران به عدالت نیازمندند و حق آنان را به گونه ای پرداز که در نزد خدا معذور باشی، از یتیمان خردسال، و پیران سالخورده که راه چاره ای ندارند و دست نیاز بر نمی دارند، پیوسته دلجویی کن که مسئولیتی سنگین بر دوش زمامداران است».

اگر عدالت به صورت واقعی اجرا شود هیچ فقری در جامعه وجود نخواهد داشت. امام کاظم(ع) می فرماید: «خدا هیچ گونه ای از گونه های مال را فرو نگذاشته مگر اینکه آن را تقسیم کرده است، و به هر صاحب حقی حق او را بخشیده است؛ خاصه و عامه، فقرا و مساکین، و هر صنفی از صنفهای مردم ... اگر عدالت در میان مردم اجرا شده بود، همه بی نیاز بودند (و فقیر و مستمندی وجود نمی داشت)». با توجه به آیات. روایات موجود از ائمه و معصومین به خوبی در می یابیم که لازمه مدیریت اسلامی، عدالت خواهی است.

امام صادق در کلامی مشابه می فرماید: «إِنَّ النَّاسَ يَسْتَعْنُونَ إِذَا عُدِلَ بَيْنَهُمْ؛ اگر عدالت در میان مردم به کار افتد، همه بی نیاز خواهند شد. پس یکی از مهمترین وظایف مسؤولین جامعه اسلامی بازستاندن حق محرومان است چنانچه حضرت علی(ع) به صراحت می فرماید: دلیل و فقیرترین افراد نزد من عزیز است تا حق او را به او بازگردانم و نیرومند و دارا نزد من ضعیف است تا حق را از او بازستانم.

و پیامبر اکرم (ص) فرموده اند: «كَيْفَ يُقَدِّسُ اللَّهُ قَوْمًا لَا يُؤَخِّدُ لِضَعْفِهِمْ مِنْ شَدِيدِهِمْ؟؛ جامعه‌ای که در آن حقّ ضعیفان از زورمندان گرفته نشود در نظر خداوند چه ارزشی دارد؟» به همین جهت حضرت علی (ع) خطاب به فرماندار مکه می نویسد: «وَ أَنْظُرْ إِلَى مَا اجْتَمَعَ عِنْدَكَ مِنْ مَالِ اللَّهِ فَاصْرِفْهُ إِلَى مَنْ قَبْلَكَ مِنْ ذَوِي الْعِيَالِ وَ الْمَجَاعَةِ مُصِيبًا بِهِ مَوَاضِعَ [الْمَفَاقِرِ] الْفَاقَةِ وَ الْخَلَّاتِ وَ مَا فَضَّلَ عَنْ ذَلِكَ فَاحْمِلْهُ إِلَيْنَا لِنَقْسِمَهُ فِيمَنْ قَبْلَنَا؛ در مصرف اموال عمومی که در دست تو جمع شده است اندیشه کن، و آن را به عیالمدان و گرسنگان پیرامونت ببخش، و به مستمندان و نیازمندیانی که سخت به کمک مالی تو احتیاج دارند برسان، و ما زاد را نزد ما بفرست، تا در میان مردم نیازمندی که در این سامان هستند تقسیم گردد».

مدیر در هر رده و مقامی که هست باید تلاش کند علاوه بر اینکه خود از ظلم و ستم دوری کند در سازمان تحت اختیارش نیز به کسی ظلم نشود و یاور ستمدیده باشد. گرچه مردم نیز وظیفه دارند در برابر ستم سکوت نکنند و اگر دیدند به کسی ستمی می‌شود، باید به دفاع برخیزند و اگر در برابر ستم سکوت کردند و به دفاع از ستمدیده بر نخواستند، در حکم ستمکار هستند. ستم، همه چیز را به تباهی می‌کشد: فرهنگ، اقتصاد، خرد، استعداد، ذوق، ابتکار و... و ستم بزرگ‌ترین مانع برپایی عدالت است؛ زیرا در ستمکاری بهایی برای عدالت یافت نمی‌شود. چنانچه حضرت علی (ع) می فرماید: از لوازم اجرای عدالت، باز ایستادن (و دست کشیدن) از ظلم است و بوسیله اجرای عدالت با ستم بستیزید

بزرگترین ستم آن است که مدیر نه تنها به عدالت رفتار نکند بلکه ستم خود را عین عدالت بداند. پیشوای عدالت می فرماید: «ستمگرتترین مردم کسی است که ستم خود را عدالت به شمار آورد». در نتیجه مدیران باید تلاش کنند در مجموعه مدیریتی خود به کسی ظلم نشود. علی (ع) به زیادبن ابیه کارگزار خود در خطه فارس فرمان می‌دهد: «استعمل العدل، و احذر العسف و الحيف فان العسف يعود بالجلأ، والحيف يدعوالی السيف؛ عدالت را بگستران، و از ستمکاری پرهیز کن، که ستم رعیت را به آوارگی کشاند، و بیدادگری به مبارزه و شمشیر می‌انجامد».

مدیر نباید با ستمگری اقتدار خود را زیر سؤال ببرد حضرت علی (ع) می فرماید: «مَنْ جَارَتْ وَ لَأَيْتَهُ زَالَتْ دَوْلَتُهُ؛ هر زمامداری در حوزه سرپرستی‌اش ستم نماید اقتدارش زوال یابد»؛ از وظایف مدیر این است که حق ستمدیده را از ظالم بگیرد همانطور که حضرت علی (ع) هنگام بیعت با مردم به آنان فرمودند: «من شما را برای خدا می‌خواهم و شما مرا برای خود می‌خواهید. ای مردم برای اصلاح خودتان مرا یاری کنید. به خدا سوگند که داد ستمدیده را از ظالم ستمگر بستانم، و مهار ستمگر را بگیرم و به آبشخور حق وارد سازم، گر چه تمایل نداشته باشد!».

مدیر جامعه اسلامی باید تلاش کند که حقوق مردم را به خوبی بشناسد و آن را ضایع نکند. امام رضا (ع) می فرمایند: از خداوند بترس و امت (ص) را نیکو سرپرستی کن، اکنون که خلافت در دست شما قرار گرفته و خداوند امور مسلمین را در اختیار تو گذاشته در نظر داشته باش حقوق مسلمانان را ضایع نکنی....

و مدیر باید حقوق زیردستان را به گونه ای رعایت کند که با بی نیاز کردن آنان، از اموال بیت المال دوری کنند و به آن دست اندازی نکنند؛ حضرت علی(ع) به مالک چنین توصیه می کند: «ثُمَّ أَسْبَغْ عَلَيْهِمُ الْأَرْزَاقَ فَإِنَّ ذَلِكَ قُوَّةٌ لَهُمْ عَلَى اسْتِصْلَاحِ أَنْفُسِهِمْ وَ غِنَى لَهُمْ عَنْ تَنَاوُلِ مَا تَحْتَ أَيْدِيهِمْ وَ حُجَّةٌ عَلَيْهِمْ إِنْ خَالَفُوا أَمْرَكَ أَوْ تَلَمَّوْا أَمَانَتَكَ؛ [۳۹]سپس روزی فراوان بر آنان ارزانی دار، که با گرفتن حقوق کافی در اصلاح خود بیشتر می کوشند، و با بی نیازی، دست به اموال بیت المال نمی زنند، و اتمام حجتی است بر آنان اگر فرمانت را نپذیرند یا در امانت تو خیانت کنند.»

منابع

افجه، علی اکبر ؛ جعفر پور، محمود، و آذر، عادل. (۱۳۹۳). مدل جامعه عدالت سازمانی با رویکرد اسلامی، فصلنامه علمی -

پژوهشی مطالعات مدیریت، سال بیست و سوم. شماره ۷۴

بهارستان. جلیل (۱۳۸۱) مطالعه تطبیقی مدیریت اسلامی و مدیریت رایج، فصلنامه ی مدرس علوم انسانی ویژه نامه ی

مدیریت

حشمتی، محمد؛ رسول، خوراکیان ؛ علیرضا، مهارتی یعقوب (۱۳۹۳). بهبود مدیریت مشارکتی در دانشگاه از طریق نظام

پیشنهادها و عدالت محوری و در نظر گرفتن جایگاه مدیریت مشارکتی و عدالت در آموزه های اسلامی. مدیریت در دانشگاه

اسلامی. سال سوم. شماره ۷

درویشی، سیدرضا (۱۳۹۷)، بررسی مدیریت نظامی حضرت داود(ع) از دیدگاه قرآن و روایات ،فصلنامه مدیریت نظامی، س

سیزدهم، ش ۵۳: ۳۱۶ - ۲۰۴.

دهقان یپوده، حسین و امین پاشایی. (۱۳۹۹). تدوین الگوی فرماندهی شهید قاسم سلیمانی .«مجله مدیریت اسلامی، شماره

۱۱۱، صص ۳۱-۷۳.

دهقان، نبی الله؛ رحی مزاده، قادر و فتحی، صمد(۱۳۸۷)، الگوی فرماندهی در یگانهای ارتش جمهوری اسلامی ایران ،فصلنامه

مدیریت نظامی، س چهاردهم، ش ۵۱: ۲۱ - ۴۳.

دهقانی امین، حسین. (۱۳۹۹). تدوین الگوی فرماندهی شهید قاسم سلیمانی نشریه علمی مدیریت اسلامی . تابستان ۱۳۹۹.

دهنوی، حمید ؛ تقی زاده انصاری، مصطفی ؛ رحیمی فتح الله. (۱۳۹۹). مسئولیت بی نالمللی آمریکا در قبال ترور شهید قاسم

سلیمانی و ظرفیتهای حقوقی پیگیری قضایی جمهوری اسلامی ایران .«آفاق امنیت، شماره ۴۸، صص ۳۴۱-۷۶۱.

رادمنش، ناهید؛ دانش فرد، کرام الله. (۱۳۹۸) قوانین عدالت سازمانی و بررسی نقش عوامل فردی و موقعیتی در سازمان های

دولتی استان فارس، پژوهش های مدیریت عمومی، سال دوازدهم، شماره چهل و سوم، بهار ۱۳۹۸

رجبی، محمد (۱۳۹۹). شاخص های مکتب سلیمانی در اندیشه آیت الله العظمی خامنه ای مدظله العالی بصیرت و تربیت اسلامی.

رجبی، محمد؛ و رجبی، هادی؛ احمدآبادی، محمد (۱۳۹۷) «تحلیل مضمون الزامات تحقق امنیت انتظامی در اندیشه فرماندهی معظم کل قوا». فصلنامه انتظام اجتماعی، سال دهم، شماره ۲، صص ۵۸-۸۰۱.

رضاییان، زهرا (۱۳۹۹). نگاهی به ویژگی های سردار مکتب ساز، حاج قاسم سلیمانی». مجله ر هتوشه، شماره ۱، صص ۷۷۲-۹۸۲.

رضاییان، زهرا. (۱۳۹۹). نگاهی به ویژگی های سردار مکتب ساز حاج قاسم سلیمانی فصلنامه علمی تخصصی ره توشه ویژه معلمان. بهار ۱۳۹۹. شماره اول

رضاییان، علی. (۱۳۸۴). انتظار از عدالت و عدالت در سازمان مدیریت رفتار سازمانی پیشرفته، ج ۱، تهران: سمت

زارعی، سعدالله (۱۳۹۹)، کنکاشی مقدماتی در مکتب سلیمانی، فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام، س بیستم، ش ۱: ۵ - ۲۵.

زمان رستمی، محمد. (۱۳۹۹). عدالت از دیدگاه اندیشمندان اسلامی و غربی، فصلنامه عبارت های اقتصادی. شماره ۴

سرباز قاسم سلیمانی، نویسنده پایگاه بسیج صاحب الزمان عجل الله اصفهان، ناشر: انتقام سخت

سعادت، اسفندیار (۱۳۸۳). مدیریت منابع انسانی، ج ۱، تهران سمت سید رضی (۱۳۶۸) نهج البلاغه، ترجمه سید جعفر شهیدی تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی

سید جوادین، سیدرضا (۱۳۸۳)، مانی مدیریت منابع انسانی تهران دانشکده مدیریت دانشگاه. شهیدی، سید جعفر تاریخ

تحلیلی اسلام تا پایان امویان (۱۳۶۳)، آبی جا) مرکز نشر دانشگاهی

شمس الدینی، فاطمه؛ منظری توکلی، حمدالله؛ منظری توکلی، علیرضا؛ زین الدینی، زهرا. (۱۴۰۰). استخراج الگوی تربیت شهید سلیمانی در عرصه سیاسی و نظامی و اساس شیوه تحلیل محتوا پژوهش های روابط بین الملل، دوره یازدهم، شماره اول.

شیرازی، علی. (۱۳۹۹). شاخص های مکتب شهید سلیمانی، ماهنامه باران، شماره ۱۷۱

صالحی امیری، رضا. (۱۳۹۰)، مدیریت در اندیشه حضرت علی علیه السلام مجله پژوهش های نهج البلاغه زمستان ۱۳۹۰

شماره ۳۲

عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمد سعید؛ فقیهی، ابوالحسن؛ شیخ زاده، محمد. (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین، روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده های کیفی « فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، سال پنجم، شماره ۲، صص ۱۵۱-۸۹۱.

عابدی، جعفری و حسین زاده، امیر (۱۳۹۲). تاثیر اخلاقی عدالت محور و رابطه بر دانش سازمان و مدیریت، دو فصلنامه علمی تخصصی اسلام و مدیریت، شماره ۴

غلامی، محمد جواد. (۱۳۹۹) چگونه مقالات دومین همایش بین المللی گام دوم انقلاب اسلامی مکتب شهید سلیمانی الگوی تربیت مدیران جهادی تمدن ساز، دانشکده و پژوهشکده مدیریت و اقتصاد

قرباغی، میثم. (۱۳۹۹). واکاوی سبک رهبری سردار شهید حاج قاسم سلیمانی الگوی متعالی رهبری خدمتگزار، مدیریت اسلامی، زمستان ۱۳۹۹، سال ۲۸، شماره ۱۴.

قرباغی، میثم؛ ازگلی، محمد. (۱۳۹۹)، واکاوی سبک رهبری سردار شهید حاج قاسم سلیمانی الگوی متعالیه رهبری خدمتگزار، مجله علمی پژوهشی مدیریت اسلامی، زمستان ۱۳۹۹، شماره ۱۱۳.

کشوری احمدرضا (۱۳۷۱)، نگرشی بر مدیریت اسلامی و علم و قدرت مجله درسهایی از مکتب اسلام دی ۱۳۷۱ سال ۳۲ شماره ۱۰

کشوری، احمدرضا. (۱۳۷۲). نگرشی بر مدیریت اسلامی اوصاف مجله درسهایی از مکتب اسلام، سال ۳۳ شماره ۲ محمدی، حمیدرضا. (۱۳۹۸). بازشناسی مولفه های مکتب شهید سلیمانی مبتنی بر بیانات امام خامنه ای مدظله العالی، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیست و سوم، شماره ۸۶.

مرادی کوچی، محسن؛ قناعت پیشه مرزی نژاد لنگرودی، سمیه (۱۳۹۹). بررسی ویژگیهای بزرگ مرد سجده و جهاد حاج قاسم سلیمانی، همایش ملی ادبیات مقاومت

مظاهری، محمد. (۱۳۹۹). ارائه الگوی مدیریتی در تراز انقلاب برای مدیران عالی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر سبک مدیریتی شهید سپهبد قاسم سلیمانی، مجله مدیریت اسلامی، شماره ۱۱۰،

معینی پو، مسعود. (۱۴۰۰). نقش و جایگاه رهبر در پیشرفت سیاسی عدالت محور نشریه علمی مطالعات انقلاب اسلامی، دوره ۱۸، شماره ۶۶.

مقیم، سید محمد (۱۳۹۹). رهبری اخلاص مدار؛ جوهره مکتب شهید سلیمانی، مجله: مدیریت اسلامی « زمستان ۹۹، مجله علمی-پژوهشی، شماره ۱۱۳.

مقیم، سید محمد. (۱۳۹۹). رهبری اخلاص مدار جوهری مکتب شهید سلیمانی مدیریت اسلامی زمستان، ۱۳۹۹، سال ۲۸،

شماره ۴.

منشی (۱۳۹۹). تبیین الگوی شایستگی مدیران جهادی تمدن ساز مورد مطالعه شهید قاسم سلیمانی مدیریت اسلامی در سال

۱۳۹۹، جلد ۱۲۸، شماره ۱۹.